SUCCESS KEY TEST SERIES

इयत्ता

10

इतिहास व राज्यशास्त्र

सेमी-इंग्लिश व मराठी माध्यम

(महाराष्ट्र राज्य मंडळ)

नोट्स

- प्रकरणनिहाय संपूर्ण नोट्स
- महत्त्वाचे मुद्दे
- आकृती व तक्ते
- महत्त्वाच्या व्यक्ती व घटना
- परीक्षाभिमुख मांडणी

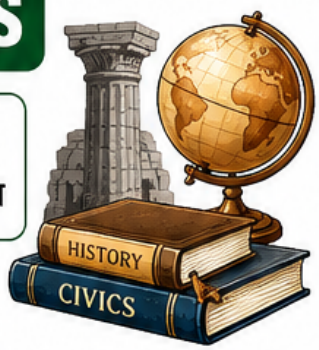
www.successkey.org | Whatsapp: 9503748132

SUCCESS KEY TEST SERIES

Success Key Test Series

इयत्ता : १० वी
(महाराष्ट्र राज्य मंडळ)

विषय :
इतिहास व राज्यशास्त्र

धडा १

इतिहासलेखन : पाश्चात्य परंपरा

धड्यातील प्रमुख उपघटक

१.१ इतिहासलेखनाची परंपरा

१.२ आधुनिक इतिहासलेखन

१.३ युरोपमधील वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा विकास आणि इतिहासलेखन

१.४ महत्वाचे विचारवंत

१.१ इतिहासलेखनाची परंपरा

व्याख्या : भूतकाळातील घटनांचा चिकित्सक अभ्यास करून त्यांची शास्त्रशुद्ध मांडणी करण्याच्या प्रक्रियेला **इतिहासलेखन** म्हणतात.

महत्वाचे मुद्दे

- इतिहासकार सर्व घटना नोंदवू शकत नाही.
- घटनांची निवड उद्देशानुसार केली जाते.
- इतिहासकाराचा वैचारिक दृष्टिकोन लेखनशैली ठरवतो.
- गुहाचित्रे, कथा, पोवाडे ही इतिहासाची साधने मानली जातात.

१.२ आधुनिक इतिहासलेखन

आधुनिक इतिहासलेखनाची चार वैशिष्ट्ये :

१. ही पद्धती शास्त्रशुद्ध असून तिची सुरूवात योग्य प्रश्नांची मांडणी करण्यापासून होते.

२. हे प्रश्न मानवकेंद्रित असतात.

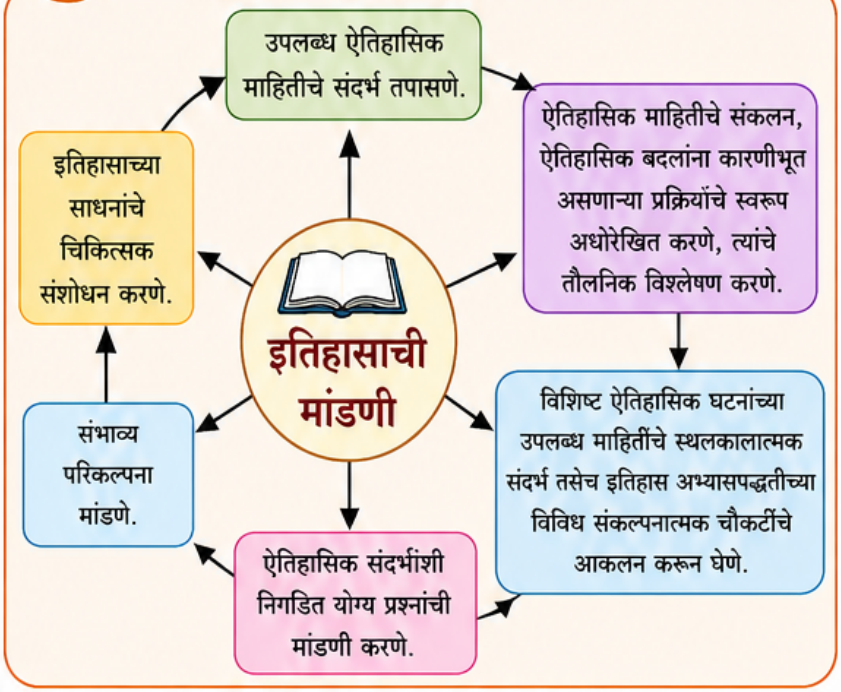
३. या प्रश्नांच्या इतिहासातील उत्तरांना विश्वसार्ह पुराव्यांचा आधार असतो.

४. मानवजातीने भूतकाळात केलेल्या कृतींच्या आधारे मानवजातीच्या वाटचालीचा वेध इतिहासात घेतला जातो.

हिरोडोटस
(इतिहासांचा जनक)

इतिहास संशोधन पद्धती

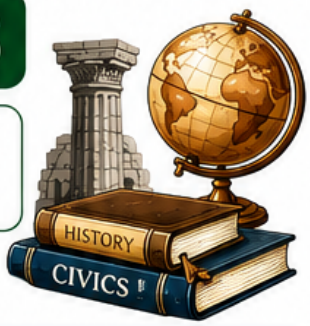

इतिहास संशोधनास साहाय्यभूत होणाऱ्या विविध ज्ञानशाखा व संस्था आहेत. उदा., पुरातत्व, अभिलेखागार, हस्तलिखितांचा अभ्यास, पुराभिलेख, अक्षरवटिकाशास्त्र, भाषारचनाशास्त्र, नाणकशास्त्र, वंशावळींचा अभ्यास, इत्यादी.

SUCCESS KEY TEST SERIES

इयत्ता : १० वी
(महाराष्ट्र राज्य मंडळ)

विषय :
इतिहास व राज्यशास्त्र

धडा १ : इतिहासलेखन : पाश्चात्य परंपरा

१. आधुनिक इतिहासलेखनाची चार वैशिष्ट्ये

१ शास्त्रशुद्ध पद्धती
- आधुनिक इतिहासलेखनाची सुरुवात योग्य प्रश्नांची मांडणी करण्यापासून होते.

२ मानवकेंद्रित प्रश्न
- हे प्रश्न भूतकाळातील मानवी समाजाच्या कृतींशी संबंधित असतात.
- त्यांचा संबंध दैवी घटना किंवा देवदेवतांच्या कथांशी जोडला जात नाही.

३ विश्वासार्ह पुराव्यांचा आधार
- इतिहासातील उत्तरांना विश्वासार्ह पुराव्यांचा आधार असतो.
- त्यांमुळे इतिहासाची मांडणी तर्कसुसंगत असते.

४ मानवजातीच्या वाटचालीचा वेध
- भूतकाळातील मानवी कृतींच्या आधारे मानवजातीच्या वाटचालीचा वेध घेतला जातो.

२. हिरोडोटस

हिरोडोटस
(इतिहासांचा जनक)

- 'हिस्टरी' हा शब्द ग्रीक भाषेतील आहे.
- इ.स.पू. ५ व्या शतकात हिरोडोटस हा ग्रीक इतिहासकार होऊन गेला.
- त्याने 'द हिस्टरिज्' या ग्रंथाच्या शीर्षकासाठी हा शब्द प्रथम वापरला.
- आधुनिक इतिहासलेखनाची बीजे प्राचीन ग्रीक इतिहासकारांच्या लेखनात आढळतात.

३. युरोपमधील वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा विकास

- अठराव्या शतकापर्यंत युरोपमध्ये तत्त्वज्ञान आणि विज्ञान क्षेत्रात लक्षणीय प्रगती झाली.
- वैज्ञानिक पद्धतीने सामाजिक आणि ऐतिहासिक वास्तवांचा अभ्यास करता येतो, असा विश्वास विचारवंतांना वाटू लागला.
- इतिहासलेखनामध्ये वस्तुनिष्ठतेला महत्त्व मिळू लागले.
- इ.स. १७३७ मध्ये जर्मनीतील गॉटिंगेन विद्यापीठाची स्थापना झाली.
- या विद्यापीठात इतिहास विषयाला स्वतंत्र स्थान मिळाले.
- पुढे जर्मनीतील इतर विद्यापीठेही इतिहास अभ्यासाची

गॉटिंगेन विद्यापीठ
(स्थापना : इ.स. १७३७)

४. इतिहासलेखनास साहाय्यभूत ज्ञानशाखा

इतिहास संशोधनास मदत करणाऱ्या ज्ञानशाखा व संस्था :

पुरातत्त्व

अभिलेखागार

हस्तलिखितांचा अभ्यास

पुराभिलेख

अक्षरवटिकाशास्त्र

भाषारचनाशास्त्र

नाणकशास्त्र

वंशावळींचा अभ्यास

५. परीक्षेसाठी महत्त्वाचे मुद्दे

- आधुनिक इतिहासलेखन शास्त्रशुद्ध पद्धतीवर आधारित आहे.
- इतिहासलेखन मानवकेंद्रित असते.
- विश्वासार्ह पुराव्यांमुळे इतिहास तर्कसुसंगत बनतो.
- हिरोडोटसला इतिहासाचा जनक मानले जाते.
- गॉटिंगेन विद्यापीठात इतिहास विषयाला स्वतंत्र स्थान मिळाले.

६. जलद उजळणी

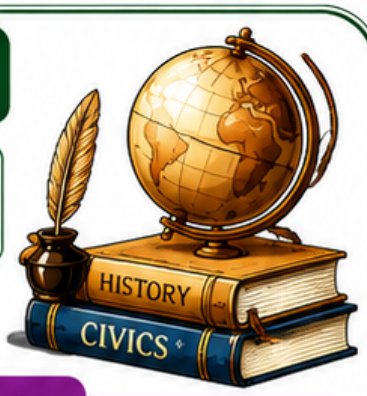
संकल्पना	महत्त्व
आधुनिक इतिहासलेखन	शास्त्रशुद्ध व मानवकेंद्रित पद्धती.
हिरोडोटस	'द हिस्टरिज्' हा ग्रंथ; आधुनिक इतिहासलेखनाची बीजे.
वस्तुनिष्ठता	इतिहासलेखनातील महत्त्वाचा गुण.
गॉटिंगेन विद्यापीठ	इ.स. १७३७ मध्ये स्थापना; इतिहास विषयाला स्वतंत्र स्थान.
पुरातत्त्व	इतिहास संशोधनास साहाय्यभूत महत्त्वाची ज्ञानशाखा.

SUCCESS KEY TEST SERIES

इयत्ता : १० वी
(महाराष्ट्र राज्य मंडळ)

विषय :
इतिहास व राज्यशास्त्र

धडा १ : इतिहासलेखन : पाश्चात्य परंपरा

१ रेने देकार्त (René Descartes)

- रेने देकार्त हा फ्रेच तत्त्वज्ञ होता.
- त्याने कोणतीही गोष्ट स्वीकारण्यापूर्वी तिची चिकित्सा करावी असे प्रतिपादन केले.
- सत्य शोधण्यासाठी तर्कशुद्ध विचार करण्यावर त्याने भर दिला.
- त्याच्या विचारांमुळे बैज्ञानिक दृष्टिकोनाला चालना मिळाली.

लक्षात ठेवा :
कोणतीही गोष्ट चिकित्सकपणे तपासल्याशिवाय स्वीकारू नये.

१ व्हॉल्टेअर (Voltaire)

- व्हॉल्टेअर हा फ्रेच विचारवंत होता.
- इतिहासलेखनात राजे आणि युद्धांबरोबरच समाजजीवनालाही महत्त्व दिले पाहिजे, असे त्याचे मत होते.
- त्याने सामाजिक, आर्थिक आणि सांस्कुतिक घटकांकडे लक्ष वेधले.
- इतिहासाला व्यापक दृष्टिकोन प्राप्त करून दिला.

लक्षात ठेवा :
इतिहास हा समाजाचाही असतो.

३ जॉर्ज विल्हेम फ्रेडरिक हेमल (G. W. F. Hegel)

- हेगेल हा जर्मन तत्त्वज्ञ होता.
- मानवी बुद्धी आणि विवेक यांच्या आधारे इतिहास घडत जातो, असे त्याने मांडले.
- इतिहास हा मानवाच्या स्वातंत्र्याच्या प्रवासाचा आलेख आहे, असे त्याचे मत होते.
- त्याच्या विचारांचा पुढील इतिहासकारांवर प्रभाव पडला.

लक्षात ठेवा :
इतिहास म्हणजे स्वातंत्र्याच्या जाणीवेची प्रगती.

४ लिओपॉल्ड व्हॉन रांके (Leopold von Ranke)

- रांके हा जर्मन इतिहासकार होता.
- त्याने इतिहासलेखनासाठी मूळ साधनांचा वापर करण्यावर भर दिला.
- वस्तुनिष्ठ इतिहासलेखनाचा पुरस्कार केला.
- "इतिहास जसा घडला तसा मांडला पाहिजे" असे त्याचे मत होते.

लक्षात ठेवा :
इतिहास जसा घडला तसा लिहा.

★ परीक्षेसाठी महत्त्वाचे मुद्दे

- **रेने देकार्त** → चिकित्सक विचारसरणी.
- **व्हॉल्टेअर** → समाजजीवनालाही इतिहासात महत्त्व.
- **हेगेल** → इतिहास म्हणजे स्वातंत्र्याची प्रगती.
- **रांके** → मूळ साधनांवर आधारित वस्तुनिष्ठ इतिहासलेखन.

जलद उजळणी

विचारवंत	महत्त्वाचे योगदान
रेने देकार्त	चिकित्सक विचार करण्याची पद्धत मांडली.
व्हॉल्टेअर	समाजजीवनालाही इतिहासात महत्त्व द्यावे, असे प्रतिपादन केले.
हेगेल	इतिहास हा स्वातंत्र्याच्या जाणीवेची प्रगती आहे, असे सांगितले.
लिओपॉल्ड व्हॉन रांके	मूळ साधनांचा वापर करून वस्तुनिष्ठ इतिहासलेखनाचा पुरस्कार केला.

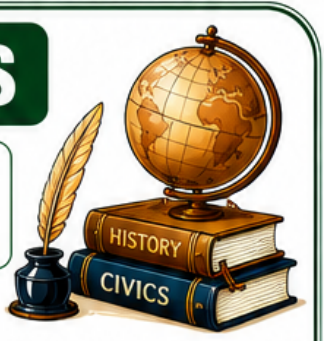

Success Key Test Series

SUCCESS KEY TEST SERIES

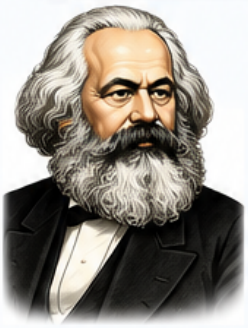
इयत्ता : १० वी
(महाराष्ट्र राज्य मंडळ)

विषय :
इतिहास व राज्यशास्त्र

धडा १ : इतिहासलेखन : पाश्चात्य परंपरा

१ कार्ल मार्क्स (Karl Marx)

- कार्ल मार्क्स हा जर्मन विचारवंत होता.
- त्याच्या मते इतिहासाचा अभ्यास करताना आर्थिक घटकांना विशेष महत्त्व दिले पाहिजे.
- समाजातील वर्गसंघर्षांमुळे ऐतिहासिक बदल घडून येतात.
- आर्थिक संबंध आणि उत्पादनपद्धती यांचा इतिहासावर प्रभाव पडतो.

लक्षात ठेवा :
इतिहासातील बदलांचा आधार आर्थिक घटकांमध्ये असतो.

२ अॅनल्स प्रणाली (Annales School)

- फ्रान्समध्ये अॅनल्स प्रणालीचा उदय झाला.
- इतिहासाच्या अभ्यासात सामाजिक, आर्थिक आणि सांस्कृतिक घटकांचा समावेश करण्यात आला.
- दैनंदिन जीवन, हवामान, भूगोल, लोकजीवन यांचाही इतिहासात विचार करण्यात आला.
- इतिहासाच्या अभ्यासाचा व्याप अधिक व्यापक झाला.

लक्षात ठेवा :
इतिहास हा केवळ राजकीय घटनांचा नसतो.

३ स्त्रीवादी इतिहासलेखन

- इतिहासात स्त्रियांच्या योगदानाकडे दुर्लक्ष झाले होते.
- स्त्रियांच्या अनुभवांचा आणि भूमिकेचा अभ्यास करण्यावर भर देण्यात आला.
- इतिहासाकडे नव्या दृष्टिकोनातून पाहण्यास सुरुवात झाली.
- इतिहास अधिक सर्वसमावेशक बनला.

लक्षात ठेवा :
स्त्रियांच्या अनुभवांनाही इतिहासात स्थान आहे.

४ मायकेल फुको (Michel Foucault)

- मायकेल फुको हा फ्रेंच विचारवंत होता.
- ज्ञान आणि सत्ता यांच्यातील संबंधांचा अभ्यास त्याने केला.
- इतिहासातील प्रस्थापित संकल्पनांचे चिकित्सक परीक्षण केले.
- इतिहास समजून घेण्यासाठी विविध दृष्टिकोन आवश्यक आहेत, असे त्याने मांडले.

लक्षात ठेवा :
ज्ञान आणि सत्ता यांचा परस्परसंबंध समजून घेणे आवश्यक आहे.

★ परीक्षेसाठी महत्त्वाचे मुद्दे ★

- **कार्ल मार्क्स**
  → आर्थिक घटक व वर्गसंघर्ष.
- **अॅनल्स प्रणाली**
  → सामाजिळ, आर्थिक आणि सांस्कृतिक इतिहास.
- **स्त्रीवादी इतिहासलेखन**
  → स्त्रियांच्या योगदानाचा अभ्यास.
- **मायकेल फुको**
  → ज्ञान आणि सत्ता यांचे संबंध.

जलद उजळणी

विचार / संकल्पना	महत्त्व
कार्ल मार्क्स	आर्थिक घटकांना महत्त्व.
अॅनल्स प्रणाली	इतिहासाचा व्यापक अभ्यास.
स्त्रीवादी इतिहासलेखन	स्त्रियांच्या भूमिकेवर भर.
मायकेल फुको	ज्ञान आणि सत्ता यांचे नाते.

स्वाध्यायातील महत्त्वाचे प्रश्न

1. कार्ल मार्क्सचे इतिहासाविषयीचे विचार स्पष्ट करा.
2. अॅनल्स प्रणालीची वैशिष्ट्ये लिहा.
3. स्त्रीवादी इतिहासलेखन म्हणजे काय?
4. मायकेल फुको यांच्या विचारांचे महत्त्व स्पष्ट करा.

इतिहासलेखनाची पाश्चात्य परंपरा आपल्याला भूतकाळ समजून घेण्यासाठी विविध दृष्टिकोन देते. या विचारवंतांच्या योगदानांमुळे आधुनिक इतिहासलेखन अधिक व्यापक, चिकित्सक व सर्वसमावेशक बनले.